

CONSTRUCTION WORKERS IN THE REPUBLIC OF SERBIA - BETWEEN JUSTICE AND LAW

Aleksandar M. Damnjanović

Faculty of Diplomacy and Security, Serbia, adm.tfc@gmail.com

Abstract: After the great crisis, the wave of investments started in the previous few years in the construction sector has continued this year as well, and the Republic of Serbia is still waiting for the period in which the construction of capital infrastructure and ancillary facilities will be dominant. Whether the recovery of the construction industry also meant the improvement of the position of workers in it, or whether the problems they pointed out remained during the crisis, is the main topic of this paper and the previously conducted research on the basis of which conclusions were drawn. The aim of this paper is to point out the importance of respecting the rights of workers in the construction industry, because it is one of the foundations for the functioning of the modern construction sector to which we aspire and such a society as a whole. Changing the attitude towards construction workers and respecting their right to dignified, safe and healthy work is the first step towards solving the growing problem of their going abroad and creating stable conditions for further growth and development of this activity.

The paper is the result of research on the project "Improving the capacity of trade unions for the protection of labor rights and labor relations of construction workers in Serbia" (contract number: 2020-3/3), funded by SOLIDAR Suisse/Swiss Labor Assistance SLA/-Office in Belgrade, and realized by the Center for Applied Research and Strategic Planning in Southeast Europe.

Keywords: labor rights, safety and health at work, earnings.

ГРАЂЕВИНСКИ РАДНИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ – ИЗМЕЂУ ПРАВДЕ И ПРАВА

Александар М. Дамњановић

Факултет за дипломатију и безбедност, Србија, adm.tfc@gmail.com

Резиме: После велике кризе, талас улагања започет претходних неколико година у грађевински сектор је настављен и у овој години, а Републику Србију тек чека период у коме ће изградња капиталних инфраструктурних и пратећих објеката бити и те како доминантна. Да ли је опоравак грађевинске индустрије значајно и побољшање положаја радника у њој, или су проблеми на које су они указивали и у време кризе остали, основна је тема овог рада и претходно спроведеног, истраживања на основу кога су изведени закључци. Циљ овог рада је да укаже на значај поштовања права радника у грађевинској индустрији, јер је то један од темеља функционисања модерног грађевинског сектора коме тежимо и таквог друштва у целини. Промена односа према грађевинским радницима и уважавање њиховог права да достојанствен, безбедан и здрав рад, први је корак у правцу решавања све већег проблема њиховог одласка у иностранство те стварања стабилних услова за даљи раст и развој ове делатности.

Рада је резултат истраживања на пројекту „Унапређење капацитета синдиката за заштиту права из области рада и радних односа грађевинских радника у Србији” (број уговора: 2020-3/3), који је финансирао SOLIDAR Suisse/Swiss Labour Assistance SLA/-Канцеларија у Београду, а реализовао Центар за примењена истраживања и стратешка планирања у Југоисточној Европи.

Кључне речи: радна права, безбедност и здравље на раду, зарада.

1. УВОД

Грађевинска индустрија је веома важна привредна грана за функционисање економије сваке земље у целини. Развојем производних снага друштва, грађевинска индустрија постаје значајна привредна област, повезана са великим бројем привредних делатности, а производи који се производе у тим делатностима користе се као средство за рад или материјал за изградњу и изградњу у грађевинским објектима. Некада једна од најекспанзивнијих и најпропулзивнијих извозних привредних грана, профитабилно и високо акумулативно српско градитељство делило је судбину укупне привредне ситуације у земљи током 90-их година и на почетку новог миленијума, а данас доживљава опоравак после вишегодишње кризе.

Статистички подаци и спорадични извештаји у медијима свакодневно нас упозоравају на драматичне услове у којима данас ради велики број грађевинских радника у Србији. Економске промене повећале су потребу за

конкурентношћу и довеле до нестабилности радних односа (Јашаревић 2013, 244). Према истраживањима ЕУ, Република Србија се налази на претпоследњем месту у Европи када је реч о субјективном благостању радно ангажованих лица, а према подацима Међународне конфедерације синдиката, на светском нивоу у групи земаља у којима се систематски крше радна права (Брадаш и Секуловић 2018, 10). Постојање проблема у економској сфери, а уз њих и криза морала, криза вредносног система, криза правног система, криза државних институција, криза елите и други облици кризе, у великој мери значе непостојање достојанственог рада (Косановић и Пауновић 2013, 139). Заштита од изненадног губитка посла грађевинских радника је веома слаба. Генерална заштита запослених је таква да може релативно лако доћи до злоупотребе отказних правила (Брадаш и Рељановић 2020, 32).

У спектру порука да је сужавање и/или кршење права грађевинских радника нужна појава да би се привукли инвеститори и услов за напредовање економије, логично је упитати се да ли ће заиста “право” да крше права запослених подстаћи и појачати интерес инвеститора да улажу у такву земљу? Да ли принципи тржишне економије подразумевају право послодавца да ускрађује законом гарантована права запослених, без обзира да ли је у питању приватни или државни сектор? Да ли правно неуређена држава може да буде било какав гарант економског и социјалног просперитета? (ЦЗД 2009, 9).

Истраживање, чије најважније резултате у наставку овог рада представљамо, имало је за циљ да прикаже реалну слику степена поштовања права грађевинских радника у Републици Србији, као и да дефинише препоруке за њихово унапређење. Оно је спроведено у току 2020. године, кроз анкетни упитник, који је дистрибуиран у већи број грађевинских предузећа, од којих су одговори добијени из њих 50, односно 100 испитаника (запослених у привредним друштвима обухваћеним истраживањем). Највећи број субјеката обухваћених истраживањем је приватизовано у периоду од 2001. године до 2014. године - њих 29 (58%). Након усвајања Закона о приватизацији по коме је она убрзано спровођена у друштвеном грађевинском сектору од 2001. године, највише је привредних друштава у овом истраживању која су приватизована 2003., 2005. и 2006. године (укупно 18). Уочљиво је да је мали број субјеката приватизовано после 2008. године, а да после 2013. таквих предузећа и нема (осим једног где је извршена продаја већинског пакета акција преко тржишта капитала). Интересантно је и да је 13 предузећа у којима је истраживање спроведено и даље у државном власништву, док је 8 предузећа формирано од стране приватних власника. Такође, истраживање није обухватило грађевинска предузећа која су у стечају, због чињенице да она ангажују мали број лица, углавном на основу уговора о привременим и повременим пословима или уговора о раду на одређено време до окончања стечаја. У поступку реализације унапред припремљеног плана реорганизације налази се једно предузеће укључено у истраживање, док остала предузећа „нормално“ послују.

2. ГРАЂЕВИНСКА ИНДУСТРИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

И поред интензивног развоја механизације, грађевинска делатност у свим земљама света, па и у Републици Србији, је радно интензивна. У ову делатност је немогуће увести потпуну аутоматизацију у значајној мери, а што је грађевински пројекат већи и сложенији, то извођење радова захтева учешће већег броја разних стручњака и радника. Обим активности и ниво запошљавања у овом сектору директно зависе од локалне, националне и међународне економске климе. Савремена механизација је у исто време омогућила извођење веома необичних и потпуно нових пројеката, а самим тим и постала извор нових опасности за грађевинске раднике.

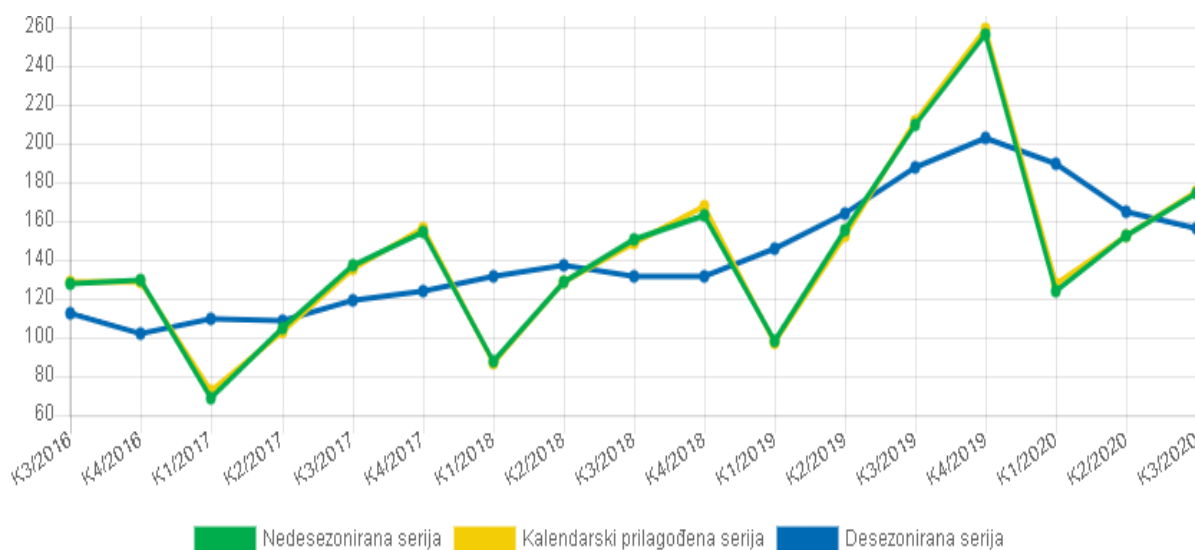
Грађевинска индустрија у Републици Србији се сусреће са различитим изазовима и проблемима. Међутим, у земљама са закаснелом транзицијом ти проблеми и изазови имају своје специфичности, које се огледају у посебном институционалном амбијенту и хроничном недостатку адекватних извора финансирања. Уколико овоме додамо и очекивања од грађевинске индустрије да покрене развој других индустрија, више је него евидентно да изазови пред грађевинском индустријом добијају на интензитету.

Неуспешна приватизација, нестанак великих грађевинских предузећа која су имала дугогодишњу традицију и реализација социјалних програма за запослене у њима, створила је армију оних који прихватају да раде на извођењу грађевинских радова, често без уговора, основних заштитних средстава и елементарних социјалних права. Грађевинарство је сектор у коме се из године у годину бележи највећи број кршења радних права и повреда на раду. Склоност радника да, у условима тешког долажења до посла у циљу добијања новог запослења, не постављају питање услова рада допринело је већем степену непоштовања закона и општих аката послодавца у грађевинском сектору.

Грађевинска индустрија је данас индустријска грана са низом компаративних предности у односу на остале индустријске гране у Републици Србији. Посебно се издваја висока потреба за новим грађевинским објектима (инфраструктурним, стамбеним) у већим градским и индустријским центрима, у којим је

концентрисана и највећа активност грађевинских предузећа. Без обзира на утицај пандемије COVID 19 на привредну активност, вредност изведених радова извођача из Републике Србије за период јануар – јун 2020. године порасла је за 8,7% у текућим ценама, у односу на исти период 2019. године (РЗС, 2020). Посматрано према врсти грађевина, у истом периоду вредност изведених грађевинских радова је порасла на зградама за 11,8%, а на осталим грађевинама за 6,7%, у текућим ценама. Вредност нових уговора извођача из Републике Србије за период јануар– јун 2020. године опала је за 60,6% у текућим ценама у односу на исти период 2019. године. Укупан број издатих дозвола у периоду јануар – јул 2020. године мањи је за 4,5% у односу на исти период претходне године. Број издатих дозвола за зграде мањи је за 6,2%, док је број издатих дозвола за остале грађевине већи за 1,1%. Број станова у периоду јануар – јул 2020. године, у односу на исти период 2019, према издатим грађевинским дозволама, већи је за 21,2%, док је површина станова, према издатим дозволама, већа за 12,9% (РЗС, 2020).

Графикон 1.: Квартални индекс грађевинске производње (2015=100)

Извор: РЗС 2020

Све чешћа трагична дешавања на градилиштима широм Србије указују да је грађевинарство једна од најризичнијих делатности и да права грађевинских радника, њихова заштита на раду и безбедност мора бити тема број један којом ће се у наредном периоду бавити синдикати, удружења послодаваца из области грађевинарства, као и сви надлежни државни органи - Влада Републике Србије, министарства и инспекције.

3. ГРАЂЕВИНСКИ РАДНИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ – РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Закон о раду Републике Србије је основни акт којим се уређују права, обавезе и одговорности из радног односа, односно по основу рада, у складу са ратификованим међународним конвенцијама. Одредбе овог закона се примењују на све запослене на територији Р. Србије, односно на запослене у приватним или приватизованим предузећима, државним органима, органима локалне самоуправе и јавним службама, као и на стране држављане и лица без држављанства (ЗОР 2018, члан 1. и 2.). Послодавац је дужан да обезбеди запосленом рад на радном месту и у радној околини у којима су спроведене мере безбедности и здравља на раду (ЗБЗР 2017, члан 9.).

Законска регулатива у Републици Србији је у многоме усклађена са међународним документима и одговарајућом регулативом Европске уније. Основни проблем је што се многи од прописа не поштују и што су веома слаби заштитни механизми и инструменти за спровођење законских прописа (ЦЗД 2008, 6). Такође, не постоји ни свест самих грађевинских радника о правима која им припадају по основу Закона о раду и Закона о безбедности и здрављу на раду, као ни потпуно ефикасни механизми за остваривање и заштиту ових права. У којој мери се поштују права грађевинских радника у Републици Србији показују резултати истраживања који су у наставку овог рада презентовани.

Анализа структуре запослених обухваћених истраживањем упућује на закључак да је последњих година у грађевинарству настављен пад број оних који су запослени на неодређено време, а да расте број оних који се ангажују на основу флексибилнијих уговора (на одређено време или по основу уговора о делу, уговора о привременим и повременим пословима, преко агенција за привремено запошљавање и омладинских задруга).

На питање које је имало за циљ да идентификује старосну структуру запослених, 15 испитаника није одговорило, а остали наводе структуру у којој доминирају лица од 45 до 55 година (32,50%) и лица од 35 до 45 година старости (25,90%). Интересантно је и да у предузећима обухваћеним истраживањем раде и они који имају услов за старосну пензију, али и даље раде (1,20%). Мали број жена које су запослене у грађевинској делатности потврђен је и у овом истраживању (свега 10,20%). Највише запослених је са завршеном средњом школом (64,90%), али није занемарив и број оних са високом (трогодишњом или четворогодишњом) школом (укупно 23,50%). Остали испитаници имају завршену основну школу (10,10%) или за завршили мастер или докторске студије (1,50%).

У готово половини предузећа обухваћених истраживањем права запослених су данас иста као и 2015. године (46,00%). Повољнија права у односу на 2015. годину су остварена у 12 (24,00%) анкетираних предузећа, док су у 15 (30,00%) предузећа права запослених мање повољна данас него 2015. године. Испитаници указују да се мања права односе, пре свега, на неплаћен прековремени рад, немогућност коришћења годишњег одмора, као и на различиту позицију директно ангажованих радника код послодавца и оних које је послодавац ангажовао преко агенција за привремено запошљавање или на сличан начин.

Просечна последња исплаћена зарада у предузећима обухваћеним истраживањем износи 52,712 динара (нето), што је приближно гранском просеку зараде у грађевинарству и око 12% ниже од републичког просека. Зараде се редовно исплаћују у 34 (68,00%) анализираних предузећа, док се у 16 (32,00%) касни са њиховом исплатом. Кашњење у исплати је од једног месеца у 7 предузећа, до девет месеци у још 7 предузећа (у три предузећа кашњење је 2 месеца, у три 3 месеца и у једном 8 месеци). Изузетак је једно предузеће у коме се касни са исплатом зарада дуже од 9 месеци (13 месеци). На нето исплаћене зараде, углавном се редовно уплаћују порези и доприноси, што је случај у 43 (86,00%) предузећа. Запослени из 4 (8,00%) предузећа примају уговорену зараду, али се порези и доприноси не уплаћују, а у 3 предузећа (6,00%) се исплаћује минимална зарада без уплате пореза и доприноса.

Добијање радних задатака који су ван описа посла из уговора о раду запослених присутно је у 17 (34,00%) грађевинских предузећа укључених у истраживање. У 14 (28,00%) предузећа ово није пракса, односно запослени не добијају радне задатке ван описа посла из њихових уговора о раду. Да се понекад додељују овакви радни задаци запосленима потврђују испитаници из 17 (34,00%) предузећа, а испитаници из 2 (4,00%) предузећа не знају да ли запослени добијају такве радне задатке. Кумулативно, чак у 68% грађевинских предузећа радници добијају задатке који су ван описа њихових послова из уговора о раду.

У највећем броју грађевинских предузећа укључених у истраживање постоји јасно утврђено радно време запослених, њих 41. У 2 предузећа испитаници тврде да ово није тако, а 7 испитаника није одговорило на ово питање. Међутим, у већини њих запослени остају да раде прековремено, а као разлог за то испитаници наводе недовољно радне снаге, застареле машине, потребе посла и лошу организацију рада. Тако у 43 предузећа (86,00%) запослени раде прековремено, а само у 7 предузећа (14,00%) таквог рада нема. Прековремени рад је присутан свакодневно у 20 предузећа, односно у 46,50% предузећа у којима се практикује прековремени рад, једном недељно запослени прековремено раде у 7 предузећа (16,30%), једном месечно у 4 предузећа (9,30%), а испитаници из 12 предузећа (27,90%) су одговорили да не знају колико често запослени остају да раде прековремено или уопште нису одговорили. Прековремени рад запослених се обрачунава и плаћа у складу са законом у 29 (58,00%) грађевинских предузећа обухваћених истраживањем, а у њих 15 (30,00%) то није случај. Да ли се прековремени рад запослених обрачунава и плаћа у складу са законом, или не, 6 (12,00%) испитаника је одговорило да не зна.

Оцена нешто мање од половине испитаника (њих 23, односно 46,00%) је да запослени нису нити задовољни нити незадовољни послом који обављају, а њих 11 (22,00%) тврди да су запослени задовољни послом који обављају. Да запослени нису задовољни послом који обављају тврди 16 (32,00%) испитаника. Са ставом да запослени уопште нису задовољни или да су изузетно задовољни послом који обављају, није се сложио нити један испитаник. Испитаници су мишљења да су радним правима које остварују задовољни запослени у 18 (36,00%) анкетираних грађевинских предузећа, док су у 22 (44,00%) предузећа испитаници мишљења да запослени нису задовољни или да нису уопште задовољни својим радним правима. Да запослени нису ни задовољни ни незадовољни радним правима које остварују тврди 10 (20,00%) испитаника. Са ставом да су запослени изузетно задовољни радним правима које остварују није се сложио нити један испитаник.

Да је у грађевинским предузећима обухваћених истраживањем безбедност здравља и заштита на раду запослених у 2020. години иста као и 2015. године одговара 32 (64,00%) испитаника, а њих 10 (20,00%) тврди да је боља. Према оценама испитаника у 8 (16,00%) предузећа у 2020. години је дошло до погоршања услова у области безбедност здравља и заштита на раду запослених у односу на 2015. годину. Акт о процени ризика постоји у 41 (82,00%) грађевинских предузећа која су обухваћена истраживањем, док 2 предузећа (4,00%) није поступило у складу са законом и није усвојило овај акт. Испитаници у 7 (14,00%) предузећа нису знали да ли је послодавац усвојио Акт о процени ризика.

Запослени су упознати са опасностима и штетностима на пословима које обављају у 41 (82,00%) грађевинских предузећа обухваћених истраживањем, док у 4 (8,00%) предузећа испитаници тврде да запослени нису упознати са њима. Одговор на ово питање није дало 5 (10,00%) испитаника. Запослени су упознати са мерама заштите и превенције на пословима које обављају у 43 (86,00%) грађевинских предузећа обухваћених истраживањем, док у 4 (8,00%) предузећа испитаници тврде да запослени нису упознати са њима, а 3 (6,00%) испитаника није одговорило на ово питање.

На питање да ли су запослени оспособљени за безбедан рад на пословима које обављају, испитаници из 44 (88,00%) предузећа потврђује да јесу, а њих 4 (8,00%) оцењује да запослени нису оспособљени за такав рад. На ово питање нису одговорили испитаници из 2 (4,00%) предузећа која су обухваћена истраживањем. На питање да ли су запослени оспособљени за пружање прве помоћи и спасавање, у случају ако се догоди незгода на раду, испитаници из 29 (58,00%) предузећа потврђује да јесу, њих 18 (36,00%) оцењује да запослени нису оспособљени за пружање ове помоћи, а 3 (6,00%) одговара да не зна да ли су запослени оспособљени за пружање прве помоћи и спасавање, у случају ако се догоди незгода на раду.

Међу испитаницима је било 21,00% оних који су лично доживели повреду на раду приликом обављања послова, а чак 62,00% је присуствовало повређивању неког колеге на послу. Процент оних који нису одговорили на ова питања био је 3,00%.

Да послодавац обезбеђује потребна лична заштитна средства за свако радно место, сматрају испитаници из 39 (78,00%) грађевинских предузећа обухваћених истраживањем, а да то послодавац чини само понекад тврди 5 (10,00%) испитаника. Да послодавац не обезбеђује потребна лична заштитна средства, сматрају испитаници из 6 (12,00%) предузећа обухваћених истраживањем.

На крају упитника затражено је од испитаника да дају своје мишљење о томе који је најбољи начин да се заштите права радника у грађевинарству. Међу одговорима испитаника највише је било оних који указују на следеће начине:

- Потребно је да надлежне инспекцијске службе редовно контролишу рад предузећа и да са запосленима размењују информације;
- Да се уз помоћ синдиката уоче кршења права радника и да се онда изврши притисак на надлежне институције и санкционишу послодавци;
- Да се послодавци натерају да поштују закон и оно што се договоре са запосленима и да се више уважава мишљење запослених;
- Најбољи начин за заштиту права радника је упознати их са њиховим правима;
- Поштовање законске регулативе и међународних конвенција;
- Боља информисаност радника;

4. ЗАКЉУЧАК

Радни однос грађевинских радника можемо посматрати као специфичан правни однос два неравноправна субјекта, послодавца и запосленог. Због тога је једна од основних сврха постојања радног права управо да ту неравноправност у односу уговорних страна коригује, стварајући обавезујући правни оквир који чине права, обавезе и одговорности једне и друге стране. У зависности од правних система и традиција, тај правни оквир у мањој или већој мери задире у суштину регулисања радног односа. Негде је интервенција државе само површна, док се у највећој мери уређивање оставља самим уговорним странама; у неким земљама је готово цео однос детаљно уређен, и послодавац и запослени се могу кретати само у уско скројеним законским оквирима. Међутим, како год да је регулисан радни однос, какав год да је квалитет и квантитет радноправних норми, заштита и послодавца и запосленог у случају њиховог кршења мора бити ефикасна. Свако ремећење равнотеже у радном односу има последице по конкретан однос и уговор о раду, али има и последице по остваривање читаве палете економских и социјалних права запосленог, односно економских интереса послодавца. Стога је систем заштите права из радног односа грађевинских радника показатељ степена зрелости државе да ове посебности радног односа сачува.

Када говоримо о тренду промена у грађевинској индустрији, постоји сада већ видљива тенденција нове генерације грађевинских радника у којој се не оставља простора чекању да ту где јесу буде боље, већ одлазе

тамо где је већ боље, руководећи се постулатом да је живот један и да га не треба трошити на паузе и чекања (Плавшић М. Макарин, 2020). Додатно, грађевинским радницима је лакше да нађу посао у иностранству и без одличног познавања језика. У комбинацији са приказаним стањем права грађевинских радника у Републици Србији, онда не треба да чуди ни чињеница да из године у годину дефицитарност радника у грађевинарству постаје све већа.

Неко би можда рекао, добро је нисмо најгори, јер док наши зидари, тесари, фасадери, керамичари одлазе у иностранство, у Србију долазе грађевинци из неких околних (Албанија, Македонија, БиХ...), па и далеких (Индија, Пакистан, Турска...) земаља и раде под условима који диктирају власници капитала, врло често и без било каквог уговора (процењује се да је таквих око 40% од укупно ангажованих радника из других земаља) (Плавшић М. Макарин 2020). Али, ово јесте проблем. У микро смислу осипају се породице и преживљавају промене које нису ни мало лаке кроз фазу прилагођавања у иностранству, док у макро смислу наша још увек сиромашна економија губи стручне или већ обучене људе. Промена односа послодавца према грађевинским радницима и уважавање њиховог права да достојанствен, безбедан и здрав рад, први је корак у правцу стварања стабилних услова за решавање овог проблем и даљи раст и развој ове делатности.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Брадаш, С., & Рељановић, М. (2020). *Индикатори достојанственог рада у Србији*. Friedrich Ebert Stiftung, Београд.
- Брадаш, С., & Секуловић, И. (2018). *Радна права су наша права*. Фондација Центар за демократију. Београд.
- ЦЗД. (2008). *О поштовању права из радног односа*. Београд. Центар за демократију.
- ЦЗД. (2009). *Поштовање права запослених потврда правне државе*. Центар за демократију. Београд.
- Јашаревић, С. (2013). Радни однос – Тенденције у пракси и регулативи. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*. Нови Сад, 3/2013.
- Косановић, Р., & Пауновић, С. (2013). Филозофија достојанственог рада. Београд, *Радно и социјално право, часопис за теорију и праксу радног и социјалног права*, Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Година XVII, бр. 2/203.
- Плавшић М. Макарин. (2020). *Мањак грађевинских радника у Србији – од узрока до последице*. <https://www.grenerf.com/manjak-gradjevinskih-radnika-u-srbiji-od-uzroka-do-posledica/> приступљено 06.06.2021.
- РЗС. (2020). *Грађевинарство*. <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/gradjevinarstvo> приступљено 06.06.2021.
- Закон о безбедности и здрављу на раду Републике Србије*, "Сл. гласник РС", бр. 101/2005, 91/2015 и 113/2017 - др. Закон (ЗБЗР). 2017.
- Закон о раду Републике Србије*, "Сл. гласник РС", бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење (ЗОР). 2018.